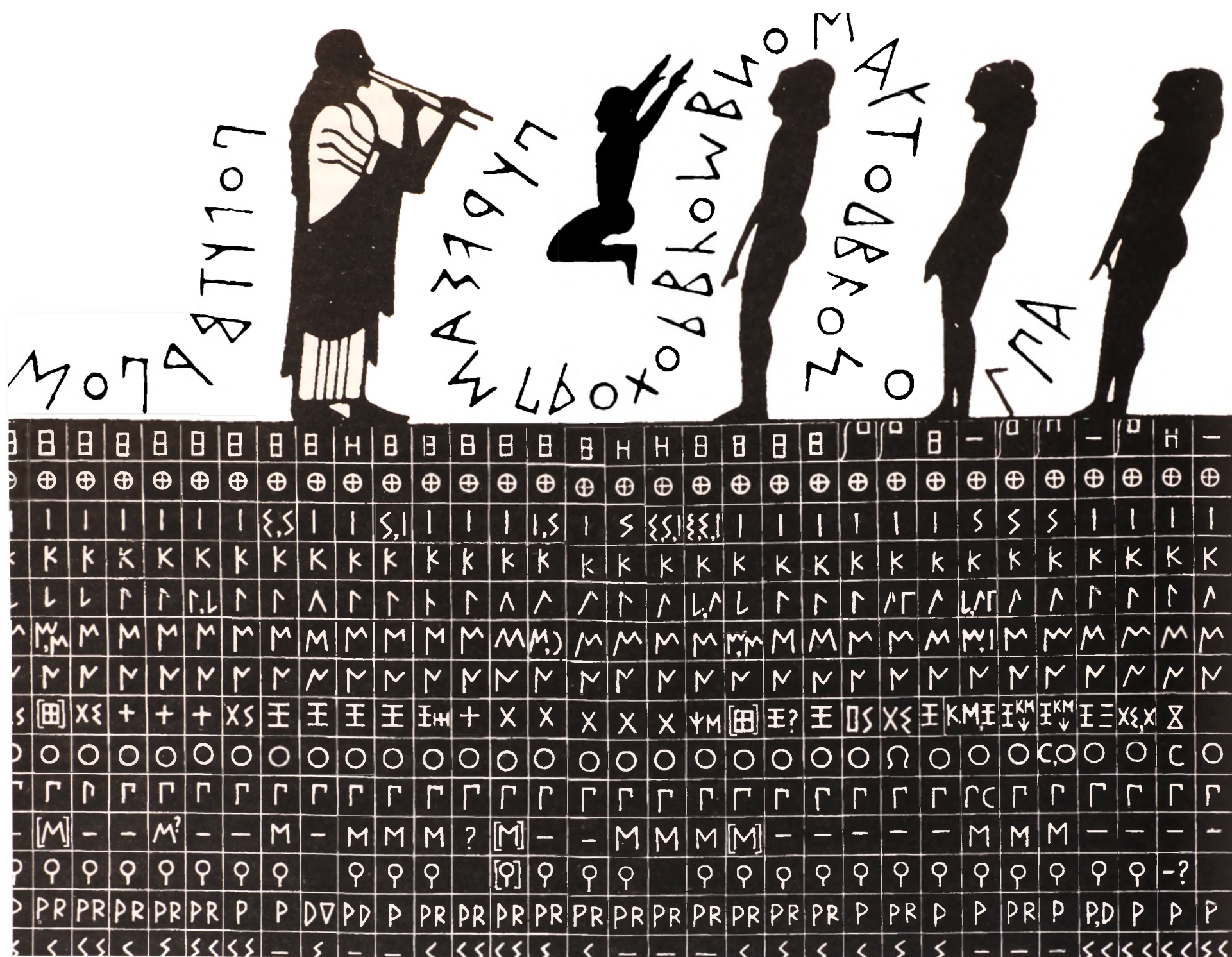

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ – ΒΙΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΛΦΑΣ - ΓΙΩΡΓΟΣ ΖΩΓΡΑΦΙΔΗΣ

Ο Βασίλης Κάλφας είναι καθηγητής φιλοσοφίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Ο Γιώργος Ζωγραφίδης είναι επίκουρος καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Δεν χρειάζεται ιδιαίτερη επιχειρηματολογία για να δείξει κανείς ότι η συγγραφή ενός εγχειριδίου αρχαίας φιλοσοφίας για τα παιδιά του Γυμνασίου είναι κάτι το καινοτομικό.

Σας θυμίζουμε το τί ισχύει σήμερα στη Μέση Εκπαίδευση. Η φιλοσοφία ως αυτόνομο μάθημα έχει εδώ και είκοσι χρόνια αντικαταστήσει το παλαιό μάθημα της Λογικής και διδάσκεται μόνο στη θεωρητική κατεύθυνση της Β' Λυκείου (παλαιότερα στη Γ' Λυκείου). Οι μαθητές δεν έχουν ως τότε καμία εξοικείωση με τις φιλοσοφικές έννοιες, οπότε είναι μάλλον δύσκολο να αντιληφθούν, μέσα από τις 150 σελίδες του σχολικού βιβλίου, που καλύπτει όλη την ιστορία της φιλοσοφίας, «την ιδιαιτερότητα του φιλοσοφικού λόγου» (σύμφωνα με τη ρήση του συγγραφέα του βιβλίου).

Η αρχαία φιλοσοφία εμμέσως διδάσκεται και στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Το Αναλυτικό Πρόγραμμα περιλαμβάνει κάποιους πρώιμους πλατωνικούς διαλόγους (τον Κρίτωνα, την Απολογία Σωκράτους και τον Πρωταγόρα), ενώ τελευταίο έχουν εισαχθεί χωρία από ορισμένους πλατωνικούς μύθους και κείμενα του Αριστοφάνη. Σ' αυτό

το πλαίσιο όμως η φιλοσοφία έχει ακυρωθεί. Καθώς τα περισσότερα σχολικά βιβλία έχουν γραφεί από φιλόλογους χωρίς ειδίκευση στην αρχαία φιλοσοφία, η επιλογή γίνεται ουσιαστικά με κριτήριο το πόσο εύκολο (για να μην πούμε ρηχό) είναι το αρχαίο κείμενο. Ανάλογα είναι και τα σχόλια που συνοδεύουν το κείμενο, τα οποία εξακολουθούν να θεωρούνται «πραγματολογικά», ανυποψίαστα για την «ουσία» του κειμένου.

Η φιλοσοφία, όπως όλοι ομολογούν, έχει αναιμική παρουσία στη Μέση Εκπαίδευση. Το ερώτημα είναι αν η κατάσταση είναι αναστρέψιμη – ερώτημα που λογικά μας οδηγεί στη σκοπιμότητα της συγγραφής του παρόντος εγχειριδίου.

Φανταζόμαστε ότι η πρώτη προφανής αντίρρηση είναι ότι η φιλοσοφία είναι πολύ δύσκολη υπόθεση, για να διδαχθεί ικανοποιητικά σε μαθητές του Γυμνασίου.

Η τοποθέτηση αυτή παραβλέπει το παράδειγμα άλλων ευρωπαϊκών χωρών, ιδίως της Γαλλίας και της Ιταλίας, όπου η φιλοσοφία βρίσκεται στη βάση της ανθρωπιστικής συνιστώσας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το πολύ καλό βιβλίο του Μάριο Βετζέτι *Ιστορία της αρχαίας Ελληνικής Φιλοσοφίας*, που έχει προσφάτως μεταφραστεί στα ελληνικά, θεωρείται απαιτητικό και δυσνόητο όταν διδάσκεται στους φοιτητές των φιλοσοφικών μας σχολών, ενώ αποτελεί εγχειρίδιο του Ιταλικού Λυκείου. Πράγμα που σημαίνει ότι οι δικοί μας φοιτητές, και μάλιστα της Φιλοσοφικής Σχολής, είναι λιγότερο προετοιμασμένοι για ένα επαρκές βιβλίο αρχαίας φιλοσοφίας από τους μαθητές του κλασικού Ιταλικού Λυκείου.

Η ηλικία των μαθητών του Γυμνασίου, στο εκπαιδευτικό μας σύστημα, θεωρείται κατάλληλη για την κατανόηση της ποιητικής δημιουργίας, για την εκμάθηση της ευκλείδειας γεωμετρίας, για την εξοικείωση με τις βασικές αρχές της θεωρίας συνόλων, της άλγεβρας και των φυσικών επιστημών. Αν έτσι έχουν τα πράγματα, είναι παράλογο το να υποστηρίξει κανείς ότι σε αυτό το στάδιο της μαθησιακής διαδικασίας δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές οι στοιχειώδεις φιλοσοφικές έννοιες.

Άρα το ζητούμενο δεν είναι αν μπορεί να διδαχθεί η αρχαία φιλοσοφία στο Γυμνάσιο, αλλά πώς μπορεί να γίνει αυτή η διδασκαλία ενδιαφέρουσα.

Πώς δουλέψαμε για τη συγγραφή του εγχειριδίου

Το βιβλίο γράφηκε από δύο συγγραφείς. Είμαστε συνάδελφοι στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης και συνεργαζόμαστε στενά εδώ και αρκετά χρόνια. Η προσωπική μας έρευνα είναι επικεντρωμένη στην αρχαία ελληνική και τη βυζαντινή φιλοσοφία, με τη διδασκαλία της οποίας είμαστε επιφορτισμένοι στο Τμήμα μας. Δεχτήκαμε να αναλάβουμε αυτό το εγχειρίδιο με πολλές επιφυλάξεις_ και ο λόγος ήταν ότι, ενώ γνωρίζαμε πολύ καλά πότε δυσκολεύεται, πότε ενθουσιάζεται και πότε πλήττει ένας δεκαοκτάχρονος, όταν διδάσκεται την αρχαία φιλοσοφία στο πρώτο έτος του Πανεπιστημίου, δεν είχαμε ανάλογη εικόνα για έναν δεκατριάχρονο ή δεκατετράχρονο μαθητή. Το παρήγορο ήταν ότι και κανείς άλλος δεν είχε αυτή τη διπλή εμπειρία, οπότε η οποία-

δήποτε προσπάθεια να διδαχθεί η αρχαία φιλοσοφία στο Γυμνάσιο θα είχε κατ' ανάγκην πειραματικό χαρακτήρα.

Ξεκινήσαμε, λοιπόν, με τη βολική για μας υπόθεση ότι δεν υπάρχει τεράστια διαφορά ανάμεσα στη γνωστική προδιάθεση που χαρακτηρίζει την εφηβική ηλικία και την αντίστοιχη μετεφηβική, μια υπόθεση που μένει να δοκιμαστεί στην πράξη. Και κυρίως, γράψαμε ένα νέο βιβλίο εξ αρχής, έχοντας μονίμως στο μυαλό μας το κοινό στο οποίο απευθύνεται –τον μαθητή και τον καθηγητή του. Δεν αναπροσαρμόσαμε ένα προϋπάρχον πανεπιστημιακό σύγγραμμα «απλουστεύοντάς το» κατά το δυνατόν, όπως συνήθως γίνεται. Το μόνο που μπορούμε να πούμε αυτή τη στιγμή είναι ότι η συγγραφική αυτή εμπειρία, όπως και η συμμετοχή στην ομάδα εργασίας, ήταν για μας συναρπαστική.

Η συγγραφική τώρα κατανομή. Η σύλληψη, οι αρχές της συγγραφής, η διαίρεση των κεφαλαίων έγινε και από τους δύο. Δεν γράψαμε όμως μαζί τα κεφάλαια. Το βιβλίο διαιρέθηκε στα δύο, και, ανάλογα με την ειδίκευσή μας, το πρώτο μέρος το ανέλαβε ο ένας, από τον Θαλή ως τον Αριστοτέλη, και το δεύτερο ο άλλος, την ελληνιστική, ρωμαϊκή και πρώιμη χριστιανική φιλοσοφία. Μολονότι συζητήσαμε μαζί τα προβλήματα του κάθε κεφαλαίου, δεν προσπαθήσουμε να εξομοιώσουμε ή να ισοπεδώσουμε τις συγγραφικές μας ιδιοσυγκρασίες. Το κάθε κεφάλαιο είναι ενυπόγραφο, και το όλο σύγγραμμα δεν έχει ενιαίο τρόπο γραφής –το στυλ ποικίλλει ανάλογα όχι μόνο με τον συγγραφέα του κεφαλαίου αλλά και με το αντικείμενο που αναλύεται. Θα συναντήσει κανείς την αναλυτική έκθεση, τον σχολιασμό απλών κειμένων, αλλά και την παράφραση ή τη σύνθεση πλαστών αληθοφανών ντοκουμέντων.

Το εγχειρίδιο ακολουθεί τη χρονολογική προσέγγιση. Αποτελείται από 15 κεφάλαια, τα οποία καλύπτουν 10 περίπου αιώνες –από τον Θαλή και τον Αναξίμανδρο ως τους πρώτους χριστιανούς φιλοσόφους.

1. Θαλής ο Μιλήσιος και η γέννηση της φιλοσοφίας
2. Ο Αναξίμανδρος
3. Ο Πυθαγόρας και η πυθαγόρεια σχολή
4. Η κίνηση και η σταθερότητα: Ηράκλειτος και Παρμενίδης
5. Η φιλοσοφία μετακομίζει στην πόλη: ο Σωκράτης και οι Σοφιστές
6. Ο Δημόκριτος και η επιστημονική σκέψη
7. Πλάτωνας
8. Αριστοτέλης
9. Οι Σωκρατικοί και η κυνική άσκηση
10. Ο δηγίες για μίαν ατάραχη επικούρεια ζωή
11. Η στωική τέχνη της ζωής
12. Γράμματα σ' έναν νέο φιλόσοφο
13. Νεοπλατωνισμός: Πλωτίνος και Ωριγένης –βίοι παράλληλοι;
14. Φιλόσοφος και θεός ανήρ
15. Πώς πεθαίνει ένας φιλόσοφος;

Η χρονολογική προσέγγιση κρίθηκε αναγκαία, αφού βασικό χαρακτηριστικό της φιλοσοφικής σκέψης είναι η συνέχεια. Ο

φιλόσοφος διαλέγεται πάντοτε με τους προκατόχους του, ακόμη κι όταν τους απορρίπτει ή προτείνει κάτι ριζικά διαφορετικό. Η φιλοσοφία διαμορφώνει δηλαδή τα δικά της εργαλεία και τη δική της γλώσσα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μένει ανεπηρέαστη από τις μεταβολές του ευρύτερου κοινωνικού και διανοητικού περιβάλλοντος. Προσπαθήσαμε μάλιστα να δείξουμε ότι ειδικά για την αρχαία φιλοσοφία ισχύει το αντίθετο. Κάποιες μεταβάσεις (από φιλόσοφο σε φιλόσοφο ή από μια περίοδο της φιλοσοφίας στην επόμενη) δεν μπορούν να γίνουν κατανοητές αν δεν ενταχτούν στα πνευματικά τους συμφραζόμενα. (το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η μετάβαση από τους Προσωκρατικούς στους σοφιστές και τον Σωκράτη). Σε κάποιες άλλες μεταβάσεις η βάση της ερμηνείας είναι η θεωρητική συνέχεια (η μετάβαση από τον Πλάτωνα στον Αριστοτέλη).

Φανταζόμαστε ότι στη διδασκαλία θα ήταν εύλογο να ακολουθήσει κανείς τη διαδοχή των κεφαλαίων, χωρίς ωστόσο να είναι υποχρεωμένος να περάσει υποχρεωτικά από όλα τα κεφάλαια.

Κάθε κεφάλαιο αφιερώνεται σε έναν φιλόσοφο ή σε ένα φιλοσοφικό ρεύμα, προσπαθεί όμως και να αναδείξει ένα κυρίαρχο θέμα ή ζήτημα. Η επιλογή αυτή συνδέεται με ερμηνευτικές διαστάσεις που έχουν αναδειχτεί από την πρόσφατη βιβλιογραφία, έχει ωστόσο και έναν παιδαγωγικό στόχο. Θεω-

ρήσαμε ότι με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η κατανόηση των φιλοσοφικών εννοιών, ενώ καλύπτονται και πλευρές της αρχαιογνωσίας, οι οποίες δεν είναι σαφές σε ποιο από τα καθιερωμένα μαθήματα εντάσσονται.

Έτσι, η φιλοσοφία του Θαλή συνδέεται με το πρόβλημα των σχέσεων Ελλάδας και Ανατολής. Ο Πυθαγόρας με τη διάκριση Φιλοσοφίας και Θρησκείας. Η σοφιστική κίνηση και ο Σωκράτης συνδέονται με τις νέες ανάγκες που προέκυψαν από την εδραίωση της αθηναϊκής δημοκρατίας. Ο Πλάτων με τη διδασκαλία της φιλοσοφίας και την ίδρυση των φιλοσοφικών σχολών. Οι Κυνικοί με τη σύλληψη της φιλοσοφίας ως τέχνης του βίου. Οι Στωικοί και οι Επικούρειοι με τον ελληνιστικό κοσμοπολιτισμό και την κατάργηση της πόλης-κράτους. Η φιλοσοφία των αυτοκρατορικών χρόνων με το μεσογειακό ταξίδι και την εσωτερική περιπλάνηση ενός νέου που σπουδάζει. Ο νεοπλατωνισμός και οι μορφές του φιλόσοφου και του θεϊκού ανδρός με τη συγκατοίκηση ελληνισμού και χριστιανισμού.

Θα πρέπει, τέλος, να παραδεχτούμε ότι το εγχείρημά μας στηρίζεται σε μια βασική προϋπόθεση. Ένα βιβλίο όπως αυτό μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά μόνο στα χέρια ενός ενημερωμένου και ανήσυχου δασκάλου. Αλλιώς ακυρώνεται. Η ελπίδα μας είναι ότι θα βρεθούν στα σχολεία αρκετοί τέτοιοι συνάδελφοι.